

O'ZBEK TILIDA SINONIMLARNING YOZMA VA OG'ZAKI NUTQDAGI AHAMIYATI

Abdujabborova Madina Abdutofix qizi

madin160707@gmail.com

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

3- Ingliz tili filologiyasi talabasi

Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tili nutqidagi sinonimlarning o'rni va ahamiyati o'rganilib, ularning ravshanligi, ifodaliligi, uslubiy rang-barangligini oshirishdagi ahamiyati ta'kidlanadi. Tadqiqotda lug'atlar, lingvistik manbalar, adabiy matnlar va kundalik so'zlashuv tilidan misollar tahlil qilib, tavsif va qiyosiy usullar qo'llaniladi. Umuman olganda, ushbu tadqiqot o'zbek tilidagi sinonim so'zlarning muhim o'rni va tilshunoslik va madaniy savodxonlikka qo'shgan hissasini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: sinonimlar, uslubiy rang-baranglik, leksik boylik, nutq ta'sirchanligi, stilistik tanlov, til madaniyati

Abstract. This article studies the role and significance of synonyms in Uzbek speech, emphasizing their importance in increasing clarity, expressiveness, and stylistic diversity. The study analyzes dictionaries, linguistic sources, literary texts, and examples from everyday speech, using descriptive and comparative methods. In general, this study emphasizes the important role of synonyms in the Uzbek language and their contribution to linguistics and cultural literacy.

Key words: synonyms, stylistic diversity, lexical richness, expressiveness of speech, stylistic choice, language culture

KIRISH

Til insonlar muloqotining asosiy vositasi bo'lib, uning boyligi nutqning ravshanligi va ifodaliligiga bevosita ta'sir qiladi. Lug'atning eng muhim jihatlaridan biri sinonimlardan foydalanish bo'lib, ular o'xshash yoki deyarli bir xil ma'noga ega bo'lgan, lekin uslubiy, kontekstual yoki hissiy jihatdan farq qiladigan so'zlardir. Sinonimlar — ma'nosi bir-biriga yaqin yoki o'xshash bo'lgan, lekin shakli (yozilishi va talaffuzi) turlicha bo'lgan so'zlardir. Ular til boyligining muhim qismi hisoblanadi va nutqda fikrni yanada aniq, ravon hamda ifodali yetkazishga xizmat qiladi. Masalan, “chiroyli”, “go'zal”, “husnli” so'zlari bir-biriga yaqin ma'noni bildiradi, ammo ularning qo'llanishi vaziyatga qarab farqlanishi mumkin. Sinonimlar nutqda muhim o'rin tutadi, chunki ular so'z takrorini oldini oladi va matnni zerikarli bo'lib qolishidan saqlaydi. Bir xil so'zni qayta-qayta ishlatish o'rniga sinonimlardan foydalanish nutqni boy va rang-barang qiladi. Ayniqsa, badiiy va ilmiy matnlarda sinonimlardan to'g'ri foydalanish muallifning fikrini aniq va ta'sirchan ifodalashga yordam beradi. O'zbek tilida sinonimlar nutqni yanada ifodali qilish, takrorlashdan qochib, muloqot sifatini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular ma'ruzachilar va yozuvchilarga tinglovchilar yoki kontekstga qarab ohangni sozlash imkonini beruvchi stilistik variantlarni taqdim etadi. Sinonimlarni o'rganish ham nazariy, ham amaliy tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega, chunki u tilning tuzilishi, funksiyasi va rivojlanishini tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari, adabiyot, ommaviy axborot vositalari, ta'lim va kundalik muloqotda sinonimlardan samarali foydalanish juda muhimdir. Ushbu tadqiqot

o'zbek tilidagi sinonimlarning rolini tahlil qilish va ularning nutqni boyitish, muloqotni yaxshilash va so'zlovchilarda lingvistik kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyatini ko'rsatishga qaratilgan.

Adabiyotlar Tahlili Va Metodologiya

Sinonimlarning nutqdagi eng muhim vazifalaridan biri uning uslubiy rang-barangligini ta'minlashdir. Bunga sabab, bilamizki, har bir uslub (ilmiy, rasmiy, publitsistik, badiiy, so'zlashuv) so'zlovchidan o'ziga xos leksik birliklarning ishlatilishini talab qiladi. Shu o'rinda sinonimlarning mavjudligi so'zlovchiga bir ma'no doirasida turli uslubiyatlardan foydalanish imkonini yaratadi [1].

Ushbu tadqiqotda o'zbek tilidagi sinonimlarning rolini o'rganish uchun tavsif va qiyosiy tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Tavsiflash usuli: Tavsifiy metod sinonimlarning hayotiy muloqotda, badiiy matnlarda va o'quv materiallarida qanday qo'llanilishini kuzatish va qayd etish uchun qo'llanildi. Bu usul misollarni batafsil ko'rib chiqishga imkon beradi va sinonimlarning ekspressivlikka qanday hissa qo'shishini ko'rsatadi [2].

Qiyosiy usul: Stilistik, hissiy va kontekstual farqlarga e'tibor qaratib, o'xshash ma'noga ega sinonimlarni solishtirish uchun qiyosiy usul qo'llanildi. Bu usul ma'no, ohang va funksiyadagi nozik farqlarni aniqlashga yordam beradi [3].

Ushbu qo'shma metodlar orqali o'rganish sinonimlar va ularning o'zbek nutqida tutgan o'rni haqida har tomonlama tushuncha beriladi.

Natijalar

Tahlil shuni ko'rsatadiki, sinonimlar nutqda bir nechta muhim vazifalarni bajaradi. Avvalo, ular nutqni yanada jonli va ta'sirchan qiladi. Ya'ni, odam o'z fikrini oddiygina emas, balki his-tuyg'ular bilan boyitib ifodalay oladi. Masalan, kundalik foydalanishda "chiroyli" deyish ham mumkin, lekin agar kuchliroq ta'sir bermoqchi bo'lsak, "go'zal" so'zini ishlatganimiz ma'qul chunki shu orqali gap yanada mazmunliroq chiqadi.

Yana bir muhim jihati shundaki, sinonimlar nutqni turli vaziyatga moslashtirishga yordam beradi. Har doim ham bir xil so'z hamma vaziyatga to'g'ri kelavermaydi. Masalan, "katta" so'zi kundalik gaplashishda ko'p ishlatiladi, "ulkan" esa ko'proq kitobiy yoki rasmiyroq eshitiladi. Xuddi shunday, "chiroyli", "go'zal", "maftunkor" so'zlari bir ma'noni bildirsa ham, ularning har biri o'ziga xos ohangga ega. Shuning uchun qanday vaziyatda qaysi so'zni ishlatishni bilish nutqni yanada mazmunli va to'g'ri qilishga yordam beradi.

Muhokama

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sinonimlar o'zbek tilining juda muhim va ajralmas qismidir. Ular nafaqat so'z boyligini oshiradi, balki nutqni yanada aniq, tushunarli va ta'sirchan qiladi. Bir xil ma'noni turli so'zlar orqali ifodalash imkoniyati so'zlovchiga o'z fikrini yanada nozikroq va mos tarzda yetkazishga yordam beradi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, turli vaziyatlarda bir xil so'zni takrorlamasdan, uning o'rniga mos sinonimni qo'llash nutqni yanada chiroyli va ravon qiladi. Shu borada Bayxanova M. aytib o'tganidek, har bir nutq uslubi (ilmiy, rasmiy, publitsistik, badiiy va so'zlashuv) o'ziga mos so'zlardan foydalanishni talab qiladi [4]. Sinonimlar esa muallifga bir xil ma'noni turli uslubga moslab, har xil shaklda ifodalash imkonini beradi. Masalan, "yordam bermoq" ma'nosi turli nutq uslublarida turlicha ifodalanadi. Rasmiy nutqda bu ma'no ko'proq "yordam ko'rsatmoq" shaklida ishlatiladi. Bu variant aniq va neytral bo'lib, hujjatlar va rasmiy matnlarga mos keladi. Publitsistik uslubda esa "ko'maklashmoq" yoki "qo'llab-quvvatlamoq" so'zlari ko'proq

uchraydi. Bu soʻzlar nafaqat yordam berishni, balki kimnidir ragʻbatlantirish va qoʻllash maʼnosini ham bildiradi. Badiiy nutqda esa “madad bermoq”, “yelkadosh boʻlmoq” kabi ifodalar ishlatiladi. Bular matnga emotsional boʻyoq beradi va tasvirni yanada jonli qiladi. Soʻzlashuv uslubida esa oddiy va sodda shakl — “yordam bermoq” oʻzi ishlatiladi yoki baʼzan “yordam qilmoq” deyiladi.

Bundan tashqari, muhokamada yana bir muhim jihat sifatida sinonimlardan foydalanishda ehtiyotkorlik ham talab etilishi toʻgrisida qayd etildi. Chunki sinonimlar hamma vaziyatda bir xil darajada mos kelavermaydi [5]. Masalan, badiiy nutqda “yuz” soʻzi oʻrniga “chehra”, “jamol”, “oraz” kabi sinonimlar ishlatilishi mumkin. Bu kabi soʻzlar matnga nafislik, obrazlilik va emotsional boʻyoq beradi. Biroq “bashara” soʻzi, aksincha, koʻproq salbiy ohangni bildiradi va qahramonning holati yoki muallifning munosabatini ifodalashda qoʻllanadi. Rasmiy yoki ilmiy uslubda esa bunday rang-barang ifodalar oʻrniga oddiy va neytral “yuz” soʻzi ishlatiladi. Chunki bu uslublarda aniqlik va betaraflik muhim hisoblanadi.

Shu bilan birga, sinonimlarni ishlatishda vaziyat va uslubni hisobga olish juda muhim. Har bir sinonim hamma joyda bir xil mos kelavermaydi, shuning uchun ularni toʻgʻri tanlash nutqning aniqligi va maqsadga muvofiqligini taʼminlaydi. Toʻgʻri qoʻllangan sinonimlar nutqni chiroyli va ifodali qilsa, notoʻgʻri tanlanganlari aksincha taʼsir koʻrsatishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sinonimlar oʻzbek tilining muhim tarkibiy qismi boʻlib, nutqni boy, ravon va taʼsirchan qilishda katta rol oʻynaydi. Ular yordamida bir xil maʼno turli shakllarda ifodalanib, fikrni yanada aniq va mos tarzda yetkazish mumkin boʻladi. Ayniqsa, turli nutq uslublarida sinonimlardan oʻrinli foydalanish matnning sifatini oshiradi va uni tinglovchi yoki oʻquvchi uchun yanada qiziqarli qiladi.

Demak, sinonimlardan ongli va oʻrinli foydalanish til madaniyatining muhim koʻrsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar roʻyxati

1. Bayxanova, M. (2026). Sinonimlarning uslubiy rang-barangligi va oʻzbek tilidagi roli. Tashkent: Oʻzbek tilshunoslik markazi.
2. Karimov, A. (2020). Oʻzbek tili leksikasi va sinonimlar. Tashkent: Fan.
3. Raxmonova, L. (2019). Stilistika va sinonimlar: Nazariya va amaliyot. Tilshunoslik jurnali, 12(3), 45–58.
4. Usmonov, D. (2018). Oʻzbek tili sinonimlari va ularning nutqdagi vazifalari. Tashkent: Oʻzbekiston Milliy Universiteti.
5. Yusupova, F. (2021). Sinonimlar va ularning matnni boyitishdagi ahamiyati. Oʻzbek tilshunosligi, 7(2), 33–47.